

ANNA JABŁOŃSKA* – KIELCE

ZASOBY ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE W PRACY NAUKOWEJ HISTORYKA OKRESU STAROPOLSKIEGO

RESOURCES OF THE ARCHDIOCESAN ARCHIVE IN GNIEZNO IN THE SCIENTIFIC WORK OF OLD POLISH PERIOD HISTORIAN

Abstract

The article aims to show the importance of the Gniezno Archdiocesan Archive in the academic work and professional life of a historian dealing with the Old Polish period (medieval and modern periods). Over the course of more than 20 years, the Archdiocesan Archive's resources have formed the basis of a doctoral dissertation and the resulting publication, a habilitation book, and have been used in more than 20 scientific articles and numerous conference papers, seminars, scientific and popular science lectures.

This work addresses issues concerning church history, social history, cultural history, economic history, and pedagogical biography. Attention was paid to institutions, but also to people. Among the issues addressed were the secular clergy, the chapter, parishes, hospitality, education and confraternities. These included the local and regional history of Gniezno and its environs defined by the boundaries of the Old Polish Gniezno Archdeaconry/Eastern Greater Poland Region, as well as Uniejów (Uniejów Archdeaconry).

The search focused on various archival units: the remains of the consistory, metropolitan chapter, archbishops, parish records, letters and diplomas. Working with them required knowledge of various auxiliary sciences of history as well as much time and patience.

* Anna Jabłońska – dr hab., prof. UJK, Instytut Historii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: annajablonska@ujk.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0111-7011>

Many years of research at the Gniezno Archdiocesan Archive have ultimately provided a better understanding of Old Polish society, the mechanisms of its functioning, its formal and informal structures, the mentality and horizons of the post-Tridentine era, and changes over time.

Work at the Archdiocesan Archives has also contributed to interdisciplinary cooperation with specialists in various fields, and especially with the Museum of the Origins of the Polish State in Gniezno. Over twenty years of contact with the Archive also involved meetings with the people who created and are creating them, as well as a unique adventure with Gniezno and Greater Poland.

Keywords: Gniezno Archdiocesan Archive; church history; medieval; modern; chapter; parish; social functions; clergy; post-Tridentine era; Gniezno Archdeaconry; Uniejów

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Pierwszym badaczem, który postanowił wykorzystać zasoby obecnego Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie jako podstawę pracy historycznej był ks. Jan Korytkowski. Jego monumentalne opracowania dotyczące instytucji i środowiska duchownego w Gnieźnie stanowią dziś klasykę literatury dotyczącej Kościoła¹.

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (AAG) zajmuje podstawowe i niezwykle znaczące miejsce w pracy naukowej historyka, który bada okres staropolski (przedrozbiorowy, czyli średniowiecze i nowożytność). Na przestrzeni ponad dwudziestu lat zasoby AAG stały się podstawą rozprawy doktorskiej i książki powstałej na jej kanwie, a następnie publikacji habilitacyjnej. Zostały także wykorzystane w ponad 20 artykułach naukowych oraz licznych referatach konferencyjnych, seminaryjnych, wykładach naukowych i popularnonaukowych. W sposób oczywisty przyczyniły się również do znacznego poszerzenia wiedzy autora tychże opracowań.

Zasadnicza tematyka tych ponad dwudziestu lat dotyczyła historii Kościoła. Obejmowała ona jednak bardzo różne jej aspekty. Do najważniejszych należała rekonstrukcja i charakterystyka funkcjonowania różnych struktur.

Pierwszą z nich była kapituła. Początki tej instytucji sięgały czasów karolińskich i zasady *vitae communis*. W czasach średniowiecza stanowiła ona zgromadzenie kanoników przy katedrze lub kolegiacie o charakterze korporacji i osobowości prawnej dla rozwijania służby bożej oraz pomocy biskupowi. Rozpatrując historię kapituły, należało wziąć pod uwagę jej siedzibę (w tym przypadku kolegiatę), strukturę i hierarchię urzędów-godności wraz z obowiązkami i prawami, majątek przynależny prebendom oraz składający się na stół wspólny, a także konkretne osoby tworzące zgromadzenie (prałatów, kanoników, wikariuszy).

Praca oparta na źródłach gnieźnieńskich dotyczyła średniowiecznej kolegiackiej kapituły św. Floriana i Najświętszej Marii Panny w Uniejowie, ważnym ośrodkiem ar-

¹ J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy: prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 1-4, Poznań 1888-1892; tenże, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1-4, Gniezno 1883.

cybiskupów gnieźnieńskich. Według tradycji należała ona do najstarszych instytucji tego typu. Niestety, materiały pozostałe po działalności kapitulnej w średniowieczu spłonęły podczas pożaru w XVII wieku, a ponadto na miasto spadł w XIV wieku najazd krzyżacki, który zniszczył również kolegiatę. W tej sytuacji ratunkiem dla historyka okazały się m.in. źródła zgromadzone w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. Kapituła uniejowska była bowiem bardzo widocznie powiązana z gnieźnieńską – przede wszystkim przez prałatów, kanoników, wikariuszy posiadających stanowiska i urzędy w obu tych instytucjach. W dobie kumulacji beneficjów stanowiska w Uniejowie obsadzali duchowni z różnych regionów Polski, niemniej jednak największa ich liczba pochodziła właśnie z Wielkopolski oraz z ziemi łęczyckiej i sieradzkiej, które stanowiły naturalny łącznik terytorialny.

W przypadku kapituły uniejowskiej dane dotyczące poszczególnych osób i tworzona na ich podstawie prozopografia stanowiły nie tylko cel sam w sobie, ale również pomagały w rekonstrukcji historii struktur i instytucji regionu.

Dane odszukane w księgach Kapituły Metropolitalnej, Konsystorza Generalnego, Dyplomach Gnieźnieńskich pomogły w analizie m.in. następujących zagadnień z dziejów kapituły uniejowskiej (rozumianej jako instytucja i ludzie): geneza i kwestie formalne, struktura urzędów i beneficjów, struktura majątkowa, prepozytura szpitalna utworzona przez Jana Łaskiego, a przez Macieja Drzewickiego inkorporowana ostatecznie do kapituły i przekształcona w uposażenie kanonii, katalog duchowieństwa i wynikające stąd wnioski².

Kapituła uniejowska sytuowała się w kręgu powstałych wówczas opracowań poświęconych różnym aspektom kapituł średniowiecznych, których autorzy także korzystali z zasobów Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie³. Natomiast kolejny raz pierwszym, który wydał statuty kapitulne, regulujące życie kapituły gnieźnieńskiej był J. Korytkowski⁴. Z kolei J. Librowski opracował dokumenty zasady prawne wydane dla niej w czasach nowożytnych⁵.

Przy okazji rekonstruowania przeszłości kapituły po raz pierwszy pojawiła się kolejna instytucja – szpital, który stał się jednym z ważnych elementów dalszej pracy badawczej. Powstały artykuły dotyczące konkretnych jednostek w sposób bezpośredni lub pośredni wykorzystujących wiedzę pochodzącą ze źródeł AAG.

² A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005. Wykorzystano m.in. następujące zespoły: Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie (dalej: AAG), Akta Kapituły Metropolitalnej w Gnieźnie (dalej: AKM) (np. Akta dotyczące majątków arcybiskupich, Dekretalia, Libri privilegiorum, Majątki arcybiskupa i kapituły katedralnej, Excerpta ex actis Capituli Gnesnensis); Akta Konsystorza Generalnego w Gnieźnie (dalej: AKG) (np. Akta działalności arcybiskupa Wincentego Kota, Wyroki sądu, Zeznania świadków); Dyplomy.

³ M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003; A. Kowalska-Pietrzak, *Prałaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004; L. Poniewozik, *Prałaci i kanonicy sandomierscy okresie średniowiecza*, Toruń 2004; tenże, *Prałaci i kanonicy wiślicy okresie średniowiecza*, Lublin 2004.

⁴ *Statuta Ecclesiae Gnesnensis*, w: Korytkowski, *Prałaci i kanonicy*, t. 4, s. 579-614.

⁵ *Statuty kapituły metropolitalnej w Gnieźnie. Dekrety reformacyjne i ordynacje arcybiskupów z lat 1613-1810*, oprac. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 41 (1980) s. 247-350.

W jednym zrekonstruowano genezę i początki działalności szpitala Świętego Ducha i Świętego Leonarda w Opocznie, które w miejscowej popularnej wiedzy obrosły w wiele nieprawidłowych wyobrażeń⁶. Inny stanowił dokładne omówienie danych zawartych w księdze rachunkowej jednego z gnieźnieńskich szpitali – typie źródła będącym rzadkością. Na podstawie księgi rachunkowej szpitala św. Marty udało się zrekonstruować wiele różnych aspektów funkcjonowania tej instytucji podlegającej Kolegium Penitencjarzy katedry gnieźnieńskiej, jej strukturę organizacyjną i majątkową, jak również grupę pensjonariuszy i warunki ich życia. Informacje z księgi były ważne również z tego powodu, że zdecydowanie wzbogaciły dotychczasową wiedzę na temat tego konkretnego szpitala oraz dziejów nowożytnego Gniezna⁷.

Szpitalnie istniały w Polsce od czasów średniowiecza. Przybierały one różne formy: klasztorne, miejskiej prepozytury oraz w wyniku zasad ustalonych na soborze w Trydencie – parafialnego. Były przytułkami dla potrzebujących wsparcia: chorych, sierot, ubogich, starych lub też domem spokojnej starości dla majątniejszych⁸. Dzięki materiałom Archiwum podjęto próbę zrekonstruowania sieci, charakteru, finansów, działalności i przemian szpitali parafialnych oraz prepozytur miejskich w okresie nowożytnym na określonym terenie⁹.

Kwestia szpitala wiązała się z zagadnieniem tzw. ubogich, tworzących bardzo ciekawą grupę¹⁰. Tak zwany ubogi posiadał specyficzny status w staropolskim społeczeństwie. Z jednej strony widziano w nim oblicze Chrystusa, z drugiej – lokował się na dole ówczesnej drabiny społecznej¹¹. Źródła gnieźnieńskie pozwalają prześledzić ich obecność i strukturę w społeczeństwie nowożytnym. W sposób oczywisty najwięcej danych dotyczy pensjonariuszy szpitala – przedstawicieli zinstytucjonalizowanego tzw. ubóstwa, objętych strukturą parafii i miasta. W świetle zachowanych informacji można pokusić się o opisanie, chociażby fragmentaryczne,

⁶ A. Jabłońska, *Szpital Świętego Ducha i Świętego Leonarda w Opocznie na przełomie średniowiecza i nowożytności*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, 7 (2006) s. 31-50. Wykorzystano wiedzę nt. szpitalnictwa dotyczącą regionów opisanych w źródłach przechowywanych w AAG.

⁷ AAG, AKM (ACap), B, sygn. 784; A. Jabłońska, *XVII-wieczny szpital św. Marty w Gnieźnie w świetle księgi rachunkowej*, „Nasza Przeszłość”, 109 (2008) s. 117-166.

⁸ Np. K. Antosiewicz, *Opieka nad chorymi i biednymi w krakowskim szpitalu Świętego Ducha (1220-1718)*, „Roczniki Humanistyczne”, 26 (1978) s. 35-79; M. Słoń, *Szpitalne średniowieczne Wrocławia*, Warszawa 2000; M. Surdacki, *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku*, Lublin 2015; *Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Kruppé, Warszawa 1998.

⁹ A. Jabłońska, *Funkcje społeczne parafii archidiaconatu gnieźnieńskiego w XVII wieku*, Kielce 2013. Wykorzystano m.in. następujące zespoły: AAG, AKM (ACap); AKG (w tym np. Acta causarum, Wizytacje archidiaconatu, Miscellanea); Archiwa Parafialne (dalej: APar.); Dyplomy; Listy.

¹⁰ J.L. Goglin, *Nędzarze w średniowiecznej Europie*, tłum. Z. Podgórska-Klawe, Warszawa 1998; A. Karpiński, *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII w.*, Warszawa 1983; *Peregrynacja dziadowska*, w: *Dramaty staropolskie. Antologia*, oprac. J. Lewański, t. 3, Warszawa 1961, s. 141-178.

¹¹ A. Jabłońska, *Pogardzany i niezbędny – paradoks staropolskiego żebraka*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 1 (2016) nr 1, s. 133-150. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), A, sygn. 119, 129, 146a, 150; APar, Parafia Kcynia: AP 80, sygn. 1.

ich obowiązków, życia codziennego i odświętnego, warunków mieszkaniowych, jałospisu, ubioru, higieny oraz opieki w przypadku choroby i śmierci¹². W świetle metrykaliów bardzo ciekawym zjawiskiem jest częste występowanie żebraków i pensjonariuszy szpitala jako rodziców chrzestnych¹³.

Funkcjonowanie szpitali oraz wspomaganie datkami żebraków i w ogóle tzw. ubogich stanowiło efekt jednego z podstawowych nakazów chrześcijańskich – miłosierdzia i jego praktycznego wymiaru, czyli charytatywności. W zamian za wsparcie materialne oczekiwano od ubogiego także modlitwy.

Instytucjami charytatywnymi i dewocyjnymi były również bractwa, których rozwój nastąpił w czasach nowożytnych¹⁴. Bezpośrednie i pośrednie dane przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym mówią o ich stronie formalno-prawnej, nowych wymogach powoływania do życia w okresie potrydenckim, celach i zasadach funkcjonowania, działalności, finansach, strukturze, członkach, jak również o tym, jaki święty i jakie idee były najpopularniejsze. Działalność bractwa stanowiła bardzo ważną część wewnętrznych więzów społeczeństwa parafii i była także bardzo atrakcyjnym elementem jej życia¹⁵.

Od średniowiecza przez wiele wieków edukacja różnych szczebli i wychowanie w świecie chrześcijańskim stanowiły monopol Kościoła¹⁶. W przypadku Archiwum Archidiecezjalnego możliwe jest badanie różnych związanych z nimi wątków. W moim przypadku było to przede wszystkim siedemnastowieczne szkolnictwo parafialne wskazywane jako bardzo istotne już od XIII wieku przez sobory i syno-

¹² Jabłońska, *Funkcje społeczne*, s. 190-214; też, *Pogardzany i niezbędny*; też, *Siedemnastowieczni pauperes w świetle źródeł kościelnych z terenu archidiakonu gnieźnieńskiego*, w: *Bieda w Polsce*, red. G. Miernik, Kielce 2012, s. 45-56. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKM (ACap), B, sygn. 784; AKG (ACons), E, sygn. 40 (Wizytacja archidiakonu gnieźnieńskiego Wincentego de Seve 1608-1609) (dalej: wizytacja de Seve); E, sygn. 6 (Wizytacja archidiakonu gnieźnieńskiego Stanisława Lipskiego 1696-1699) (dalej: wizytacja Lipskiego); APar, np. Parafia Gniezno Św. Trójcy: AP 59, sygn. 3, 4, 5; Parafia Gniezno Św. Piotra i Pawła: AP 110, sygn. 1; Parafia Pawłowo: AP 115, sygn. 104.

¹³ Np. pewien Maciej *mendicus* w ciągu 8 lat został minimum 48 razy chrzestnym w kościele parafialnym w Kcyni: AAG, APar., Parafia Kcynia: AP 80, sygn. 1 (Liber Baptisatorum 1598-1668), s. 173, 177-178, 185, 187-189, 194-196, 198, 203-204, 206-208, 210, 212-213, 215-218, 221, 225-226, 229, 232, 234, 236, 239.

¹⁴ Np. J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, Lublin 2004; H. Zaremska, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław 1977.

¹⁵ A. Jabłońska, *Funkcje społeczne*, s. 107-159; też, *Księgi XVII-wiecznych bractw z Trzemeszna*, w: *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*, red. A. Burdzy, B. Wojciechowska, Kielce 2014, s. 207-220. Wykorzystano m.in. następujące źródła; AKG (A Cons), A, sygn. 121a, 128; E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 2b (Wizytacja archidiakonu gnieźnieńskiego Adama Leśniewskiego (bez dekanatu konińskiego) 1632-1633) (dalej: wizytacja Leśniewskiego); E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); APar, Parafia Trzemeszno: AP 74, sygn. 119, 528.

¹⁶ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1-2, Warszawa 1996; S. Litak, *Historia wychowania*, t. 1, *Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, Kraków 2004; P. Riché, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI-VIII)*, tłum. M. Radożycka-Paoletti, Warszawa 1995.

dy, a przede wszystkim w dobie nowożytnej reformy Kościoła. Udało się zdobyć mniej lub więcej informacji dotyczących ludzi zajmujących się szkołą (rektorów, kantorów, organistów), należących do personelu kościelnego, m.in. używanej terminologii, wykształcenia, obowiązków, uposażenia, pochodzenia, stanu cywilnego i rodzin, jak również uczniów, programu, budynku szkoły oraz określić charakter i miejsce tego rodzaju szkolnictwa w krajobrazie parafii. Oprócz tego pojawił się wątek seminarium gnieźnieńskiego i zupełnie marginesowo szkoły związanej z kapitułą w Uniejowie¹⁷.

Szczegółowo dzieje seminarium dzięki archiwum gnieźnieńskiemu rekonstruował natomiast M. Aleksandrowicz¹⁸. Z wykorzystaniem zbiorów powstała także monografia poświęcona szkołom katedralnym archidiecezji gnieźnieńskiej w średniowieczu, jak również artykuł o XVI-wiecznej szkole katedralnej w Gnieźnie oraz artykuł o szkolnictwie parafialnym Gniezna i okolic¹⁹.

Szpitalnictwo, szkolnictwo i bractwa zostały także przedstawione w przekroju chronologicznym i terytorialnym obejmującym siedemnastowieczny obszar archidiaconatu gnieźnieńskiego²⁰ oraz jako element znacznie szerszego tła – charytatywności, gospodarki, mentalności, itp. Instytucje szpitala, szkoły, bractwa zostały również omówione w kontekście parafii jako jej społeczne funkcje, często nawzajem się uzupełniające²¹. Różne aspekty funkcjonowania wybranych parafii archidiecezji gnieźnieńskiej przedstawiono także w artykule z lat 90. XX wieku²².

¹⁷ A. Jabłońska, *Funkcje społeczne*; też, *Kapituła*; też, *Nauczyciel szkoły parafialnej w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej na przykładzie archidiaconatu gnieźnieńskiego – założenia a rzeczywistość*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 59 (2016) nr 1-2 (231-232), s. 7-25; też, *Obraz szkolnictwa parafialnego archidiaconatu gnieźnieńskiego z końca XVII wieku w świetle wizytacji Stanisława Lipskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 59 (2016) nr 3-4 (233-234), s. 7-26; też, *Szkolnictwo archidiaconatu gnieźnieńskiego w XVII wieku w świetle ksiąg wizytacyjnych*, „Nasza Przyszłość”, 17 (2012) s. 159-185. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 3 (Wizytacja archidiaconatu gnieźnieńskiego Świętosława Strzałkowskiego i Jakuba Dubickiego 1639-1640) (dalej: wizytacja Strzałkowskiego i Dubickiego); E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); A, sygn. 115, 116a, 116b, 118, 123, 125.

¹⁸ M. Aleksandrowicz, *Początkowe dzieje seminarium duchownego w Gnieźnie (1602-1718)*, „Nasza Przyszłość”, 24 (1966) s. 168-184; M. Aleksandrowicz, *Seminarium duchowne w Gnieźnie w latach 1602-1718*, w: *Studia historyczne*, t. 1, red. M. Żywczyński, Z. Zieliński, Lublin 1968, s. 267-315. M. Aleksandrowicz, *Wychowawcy i wychowankowie seminarium gnieźnieńskiego w latach 1602-1718*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 12 (1965) z. 4, s. 111-182.

¹⁹ K. Stopka, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994; J. Pawlak, *Gnieźnieńska szkoła katedralna w I połowie XVI wieku*, „Studia Gnesnensia”, 5 (1979-1980) s. 312-321; E. Urbaniak, *Szkolnictwo parafialne w dekanacie gnieźnieńskim Świętej Trójcy w drugiej połowie XVIII i pierwszej połowie XIX w.*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 2 (1987) s. 195-202.

²⁰ Archidiaconat gnieźnieński przy wykorzystaniu źródeł z Archiwum Archidiecezjalnego został szczegółowo opisany przez M. Aleksandrowicza – *Archidiaconat gnieźnieński w latach 1706-1721*, Lublin 1973 [praca doktorska, maszynopis autora].

²¹ Jabłońska, *Funkcje społeczne*.

²² K. Śmigiel, *Z dziejów parafii archidiecezji gnieźnieńskiej*, „Studia Gnesnensia”, 10 (1995) s. 172-222.

Parafia łącząca różne grupy i stany to podstawowa jednostka struktury Kościoła, „na którą składa się wiele różnych elementów: kościół, kapłan, *cura animarum*, jurysdykcja kościelna, okręg parafialny, wierni, przymus parafialny, uposażenie kapłana i kościoła, rezydencja kapłana”²³. Pełniła ona bardzo ważną rolę w lokalnej społeczności, stanowiąc jej centrum i nadając rytm życiu.

Dzięki danym zawartym w księgach wizytacji powstały także opracowania prezentujące zupełnie przeciwstawny punkt widzenia, ponieważ przedstawiające pojedyncze jednostki parafialne: kościół i związanych z nim ludzi w Grzegorzewie i Trzemesznie²⁴. Wyniki badań dotyczących Grzegorzewa zostały przedstawione w tamtejszym kościele na spotkaniu naukowym i wywołały duże zainteresowanie zarówno wśród mieszkańców, jak i gości – historyków²⁵.

Przy wykorzystaniu możliwości źródeł gnieźnieńskich można opisywać instytucje: zasady formalno-prawne ich funkcjonowania (np. erekcja i fundacja), uwarunkowania majątkowe i gospodarcze, strukturę urzędów, godności i stanowisk (np. prebendy kapitulne) oraz obsadzających je. Materiały Archiwum Archidiecezjalnego ukazują także ludzi – jako jednostki i tworzących określone grupy społeczne²⁶. W przypadku społeczeństwa staropolskiego są to jego różne stany (duchowieństwo, szlachta, mieszczaństwo i chłopię), choć w sposób oczywisty w źródłach AAG dominuje duchowieństwo. Badanie instytucji pozwoliło odnaleźć informacje o ludziach, a z kolei informacje o ludziach umożliwiły charakterystykę instytucji. Prace oparte na badaniach źródłowych w Gnieźnie poświęcono także instytucjom i ludziom tworzącymi późnośredniowieczny krąg arcybiskupów gnieźnieńskich²⁷.

Duchowieństwo okresu staropolskiego stało się przedmiotem badań z zakresu różnych zagadnień i punktów widzenia. Należała do nich rekonstrukcja struktur i działania instytucji, ich ramy formalno-prawne, tworzenie katalogu należących do nich duchownych, ale także prozopografia: pochodzenie, drogi kariery, związki z innymi instytucjami, indywidualne losy, tworzenie pewnych kręgów i środowisk,

²³ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004, s. 18. Szczegółowo nt. parafii w okresie staropolskim zob. tamże oraz S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.

²⁴ A. Jabłońska, *Kościół parafialny w Grzegorzewie w świetle siedemnastowiecznych wizytacji kościelnych archidiaconatu gnieźnieńskiego*, „Polonia Maior Orientalis. Studia z Dziejów Wielkopolski Wschodniej”, 4 (2017) s. 41-58; też, *Opis kościoła pod wezwaniem świętego Wojciecha Męczennika w Trzemesznie w świetle wizytacji Wincentego de Seve*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Wieluń-Łódź 2018, s. 301-313. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), E, sygn.40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 2b (wizytacja Leśniewskiego); E, sygn. 3 [wizytacja Strzałkowskiego i Dubickiego]; E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); Dyplomy Gnieźnieńskie: Dypl. Gn., sygn. 705, 706.

²⁵ Spotkanie zorganizowane przez Urząd Gminy w Grzegorzewie 26 września 2017 roku.

²⁶ Szczegółowo nt. historii społecznej m.in. W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 2000; *Socjologia religii. Wprowadzenie*, oprac. F. Houtart, Kraków 1962; P. Sztompka, *Socjologia. Wykłady o społeczeństwie*, Kraków 2021.

²⁷ Z. Wilk-Woś, *Późnośredniowieczna kancelaria arcybiskupów gnieźnieńskich*, Łódź 2013; też, *Władysław z Oporowa (ok. 1395-1453) podkanclerzy królewski, biskup włocławski i arcybiskup gnieźnieński*, „Studia Claromontana”, 21 (2003) s. 174-449.

starość, warunki materialne i finanse. Ostatnim zagadnieniem, które pojawiło się w trakcie badań duchowieństwa jest jego zachowanie, moralność i obyczaje na przykładzie wybranej grupy – siedemnastowiecznego duchowieństwa parafialnego oraz związanego ze szpitalnictwem funkcjonującym na terenie parafii (prepozytury) w okresie potrydenckim²⁸.

Zasoby Archiwum Archidiecezjalnego zostały wykorzystane przez naukowców w różnych opracowaniach dotyczących duchowieństwa świeckiego okresu średniowiecza i nowożytności²⁹. Ostatnio również duchowieństwo zakonne Gniezna stało się przedmiotem badań naukowych prowadzonych w archiwum. Zajęto się różnymi aspektami funkcjonowania klasztoru klarysek w Gnieźnie³⁰. Opracowano także i wydano relację z podróży jednego z bożogrobców klasztoru św. Jana w Gnieźnie, która znajdowała się w AAG³¹.

Kategorie ludzi związanych w różny sposób z Kościołem, analizowane w trakcie ponad dwudziestoletniej pracy w AAG to: duchowieństwo świeckie kapitulne (prałaci, kanonicy, wikariusze) oraz parafialne (plebani, wikariusze), prepozyci szpitalni, personel kościelny, a także ubodzy. Były one przywoływane jako kon-

²⁸ A. Jabłońska, *Obraz duchowieństwa parafialnego w świetle wizytacji Wincentego de Seve (1608-1609) – wybrane aspekty*, „Roczniki Humanistyczne. Historia”, 65 (2017) s. 5-22; też, *Devotions from the Model of Clergyman after the Council of Trent. Selected Exemples from the Inspection Books of Gniezno Archdeaconry / Odstępstwa od wzorca duchownego w okresie potrydenckim. Wybrane przykłady z ksiąg wizytacyjnych archidiaconatu gnieźnieńskiego*, „Res Historica”, 49 (2020) s. 207-227. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 6 (wizytacja Leśniewskiego); E, sygn. 15 (Wizytacja generalna Franciszka Józefa Kraszkowskiego 1727).

²⁹ M. Aleksandrowicz, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu gnieźnieńskiego na początku XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 22 (1974) z. 2, s. 61-100; K. Kaczmarek, *Święcenia duchowieństwa w diecezji gnieźnieńskiej w latach 1482-1493*, Poznań 2018; A. Kowalska-Pietrzak, *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014; też, *W kręgu średniowiecznego duchowieństwa łęczyckiego*, Łódź-Łęczyca 2012; M. Muraszko, *Biblioteka kanonika gnieźnieńskiego Tomasza Josickiego*, 2022 [praca doktorska, UAM]; M. Różański, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu uniejowskiego w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Łódź 2010.

³⁰ O.M. Przybyłowicz, *Dokumenty i dyplomy klasztoru klarysek w Gnieźnie. Sposoby uwierzytelniania dokumentów w praktyce kancelaryjnej konwentu św. Klary. Inwentarz*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 115 (2021) s. 359-418; też, „Pamięć oblóczyn kożdy probantki”. *Ceremonia oblóczyn w świetle rękopisu Modus suscipiendi novitias ad habitum S. Clarae z 1600 r. z klasztoru klarysek gnieźnieńskich*, „Hereditas Monasteriorum”, 3 (2013) s. 179-194; też, *Reguła zakonna jest wozem do nieba. Realia życia w klasztorach klarysek od XIII do końca XVI wieku w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku*, Warszawa 2016; też, *Rękopis Księgi wszystkich spraw Konwentu Gnieźnieńskiego zakonu S. Klary [...] pilnie pisane w roku pańskim 1609 i jego zawartość*, „Hereditas Monasteriorum”, 7 (2016) s. 247-263; też, *Źródła do poznania gospodarki w dobrach wiejskich klarysek gnieźnieńskich od końca XVI do schyłku XVII stulecia*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 65 (2017) nr 4, s. 447-460; też, *Źródła rękopiśmienne z klasztoru klarysek gnieźnieńskich w Archiwum Archidiecezjalnym Gnieźnie. Stan wiedzy, prezentacja spuścizny i możliwości badawcze*, „Archiwa, Biblioteki, Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 317-336.

³¹ Jacobi Lanhaus, *Opis podróży. Itinerarium (1768-1769)*, oprac. B. Rok, M. Chachaj, M. Forczyk, Kraków 2014.

kretno osoby, ale także jako tworzące określone środowisko i grupę. Możliwe było również tworzenie pewnych zestawień i katalogów (nauczyciele, kantorzy, organiści)³² i wyciąganie wynikających stąd wniosków.

Jedną z takich grup – muzycy – doczekała się szczegółowych opracowań zbudowanych na zbiorach Archiwum już wiele lat temu ze strony W. Zientarskiego, podobnie jak M. Aleksandrowicza związanego z tą instytucją³³.

Praca z gnieźnieńskimi źródłami została przez mnie wykorzystana także w badaniach biografistycznych. Daje ona bowiem ogromne możliwości dla zanalizowania życia konkretnych postaci, czego imponujący przykład stanowią jeszcze XIX-wieczne opracowania Korytkowskiego³⁴. W moim przypadku była to jednak przygoda z biografistyką pedagogiczną, podejmująca temat m.in. bohaterów zbiorowych, czy możliwości i metod wykorzystywanych w tej dziedzinie³⁵.

Różne zagadnienia dotyczące funkcjonowania społeczeństwa łączą się również – niekiedy dość ściśle – z aspektem finansowania, zapleczem ekonomicznym, ogólną sytuacją gospodarczą, a także polityczną, na danym terenie. Tak działo się w chociażby w przypadku kapituły, parafii, szpitali, szkół, bractw. Bardzo istotne stawały się np. uposażenie urzędu / godności; fundacja szpitalna czy bracka; struktura dochodów i wydatków parafii, itd. Tak więc była to m.in. kwestia ziemi, dziesięcin, czynszów; pieniędzy z jałmużny; darowizn pod postacią np. połcia mięsa, albo jakiegoś elementu odzieży. Występują strukturalne fundacje świeckich i duchownych decydujące o powstaniu m.in. szpitali lub kanonii oraz pojedyncze darowizny; dochody stałe i niestałe, wieloletnie i jednorazowe.

O kwestiach ekonomicznych jest mowa prawie we wszystkich typach źródeł. Niektóre z nich były tworzone bezpośrednio jako rodzaj dokumentów finansowych. Jednakże majątkowi poświęcano także wiele uwagi, opisując inne aspekty rzeczywistości – przeprowadzając wizytacje parafii, w sprawach stanowiących zakres kompetencji konsystorza generalnego, w dyplomach stwarzających nową rzeczywistość prawną³⁶. Od dawna wiadomo również, iż bardzo ciekawą pozostałością po przeszłości są testamenty dotyczące majątku i ludzi, bractw, szpitali, jałmużny, szkół, staropolskiej kultury materialnej i mentalności. Te zaś były wpiśwane w księgi konsystorza gnieźnieńskiego.

³² Jabłońska, *Kapituła*; też, *Funkcje społeczne*.

³³ W. Zientarski, *Muzycy gnieźnieńscy XV-XVIII wieku*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 1 (1984) s. 73-88; tenże, *Muzycy gnieźnieńscy XVIII wieku*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 2 (1987) s. 111-130; tenże, *O instrumentach muzycznych kapeli gnieźnieńskiej na przestrzeni XVIII wieku*, „Z Dziejów Muzyki Polskiej”, 13 (1964) s. 5-21; tenże, *Życie muzyczne Gniezna w XVIII w.*, w: *Dzieje Gniezna*, red. W. Topolski, Warszawa 1965, s. 383-388.

³⁴ Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, t. 1-4; tenże, *Pralaci i kanonicy*, t. 1-4.

³⁵ Jabłońska, *Pogardzany i niezbędny*; A. Jabłońska, A. Kowalska-Pietrzak, *Obraz duchowieństwa w świetle źródeł staropolskich*, w: *Przedmiot, źródła i metody badań w biografii*, red. R. Skrzyński, L. Dziaczkowska, D. Opozda, Lublin 2016, s. 199-215. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), A, sygn. 115, 116, 116a, 117, 121a, 122, 123, 126, 131a, 134, 136, 141a.

³⁶ Przykłady: księgi brackie z Archiwów Parafialnych, księga finansowa szpitala z Akt Kapituły Metropolitalnej, księgi konsystorza z Akt Konsystorza Generalnego.

Na przykładzie konkretnych przykładów pochodzących z terenu archidiaconatu gnieźnieńskiego dotyczących kwestii finansowych, materialnych, ekonomicznych można było również przeanalizować zagadnienia związane ze sztuką: jej tworzenie, rodzaje, używanie, odbiór, drogi recepcji, rolę i znaczenie³⁷. Mimo tej „materialnej” przesłony udaje się dostrzec sztukę człowieka w kontekście Boga. Podstawę mogą stanowić księgi wizytacyjne, inwentarze, księgi brackie, rachunkowe, które jednakże ukazują zagadnienie pośrednio, np. poprzez spis dóbr, czy wydatki.

Dzięki różnego rodzaju danym, zawartych w rozmaitych typach źródeł możliwe stało się także poruszanie tematów związanych z historią społeczną. Przedmiotem badań stali się m.in. parafianie różnych stanów zgrupowani wokół danego kościoła parafialnego jako centrum, czy też grupy funkcjonujące w obrębie bractwa, szkoły i szpitala, rozpatrywanych jako instytucje.

Dokonano także próby określenia pozycji i roli kobiet w demokratycznej jak na owe czasy strukturze bractw, która nieco odbiegała od ich typowego miejsca w ówczesnej hierachii³⁸. Do historii społecznej należy również zagadnienie starości, którą można spróbować określić w kontekście wieku i jej charakterystyki dla grupy duchownych związanych z kapitułą oraz ludzi pracujących w parafii (pleban, nauczyciel)³⁹.

Zakres terytorialny w przypadku średniowiecza obejmował Uniejów (archidiaconat uniejowski) i poniekąd – także teren, skąd wywodzili się i gdzie funkcjonowali członkowie kapituły. Dla okresu nowożytnego w badaniach dominował archidiaconat gnieźnieński obejmujący ostatecznie w XVII wieku 8 jednostek administracyjnych: trzy dekanaty gnieźnieńskie – Świętej Trójcy, świętego Piotra, świętego Michała (Zbarensis) oraz dekanat Konin, Łekno, Słupca, Sompolno, Żnin. Leżały one na terenie przede wszystkim województwa kaliskiego i obejmowały wschodnią część Wielkopolski. Powstałe prace dotyczyły analizowania różnych zjawisk i ich funkcjonowanie w czasie i przestrzeni, archidiaconat bowiem był przedstawiany niejako od wewnątrz i jako całość. Dla całego okresu staropolskiego punktem odniesienia była archidiecezja gnieźnieńska⁴⁰.

³⁷ A. Jabłońska, *Człowiek, sztuka, Bóg (wybrane przykłady z XVII-wiecznych źródeł kościelnych archidiaconatu gnieźnieńskiego)*, w: *Współczesna edukacja estetyczna. Teoria i praktyka*, red. K. Ziółowicz, J. Szejbnis-Zdyb, Kielce 2011, s. 91-104; E. Parkita, W.Z. Łyjak, A. Jabłońska, A. Parkita, *Cyfrowa przestrzeń kultury i edukacji muzycznej*, Kielce 2018, s. 11-100 (część *Kultura muzyczna w Polsce wczoraj i dziś*). Wykorzystane m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego).

³⁸ A. Jabłońska, *The Presence and Role of Women in Old (Age) Polish Confraternities (the Case Study of the Archdeaconry of Gniezno in the 17th Century)*, w: *Kobieta niepoznana na przestrzeni dziejów*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017, s. 161-177. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, APAr, Parafia Trzemeszno: AP 74, sygn. 119, 528; Parafia Żnin: AP 39, sygn. 206, 207, 209.

³⁹ A. Jabłońska, *Starość w kręgu ludzi Kościoła. Dwa przykłady z epoki przedrozbiorowej*, „Res Historica”, 43 (2017) s. 41-58. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 2b (wizytacja Leśniewskiego).

⁴⁰ M.in. D. Gilly, *Special Karte von Südproussen mit Allergrösster Erlaubniss aus der Königlich grossen topographischen Vermessung-Karte, unter Mitwirkung des Directors Langren,*

Prace powstałe na podstawie zasobów Archiwum Archidiecezjalnego dotyczą historii lokalnej i regionalnej: Gniezna oraz jego okolic określonych granicami staropolskiego archidiaconatu gnieźnieńskiego / wschodniej Wielkopolski, a także Uniejowa (ziemia sieradzka). Poruszają zagadnienia należące nie tylko do dziejów Kościoła, ale również do historii społecznej, historii kultury, historii gospodarki i ekonomii.

Bohaterem poszukiwań w pewnym momencie staje się społeczeństwo rozpatrywane w aspekcie funkcjonowania Kościoła, przede wszystkim wokół parafii i jej funkcji społecznych. Pojawia się także staropolska mentalność i takie jej elementy jak obecność klęsk elementarnych (np. pożar Gniezna) i lęki społeczne. Swoją obecność bardzo wyraźnie w sposób bezpośredni i pośredni zaznaczyło w różnych rodzajach źródeł tzw. powietrze, *pestis*, czyli epidemie, które niestety stanowiły częste zagrożenie dla mieszkańców Wielkopolski w czasach nowożytnych. Przejścia związane z różnymi klęskami wywoływały głębokie traumy społeczne i długo pozostawały w pamięci, stając się m.in. cezurami czasowymi związanymi z konkretnym miejscem i wydarzeniem – dla wschodniej Wielkopolski był to przede wszystkim najazd szwedzki z połowy XVII wieku⁴¹.

Prace powstałe w oparciu o materiały Archiwum, najogólniej rzecz biorąc, miały na celu ukazanie w sposób punktowy lub – w miarę upływu lat – przekrojowy – miejsce i rolę Kościoła w społeczeństwie staropolskim na przykładzie konkretnego terenu i rozwiązań tam funkcjonujących⁴². Bardzo ważne okazały się przy tym dwie szeroko pojmowane dziedziny. Jedną z nich była charytatywność

1802-1803 – Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Sekcja Kartografii, sygn. K 11627; S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII w.*, Lublin 2006.

⁴¹ A. Jabłońska, „Od powietrza, ognia, głodu i wojny...”, czyli o pożarze Gniezna z 1613 roku w kontekście mentalności staropolskiej, „Studia Gnesnensia”, 23 (2009) s. 359-376; też, „*Expositus periculo...*” Klęski duże i małe wschodniej Wielkopolski w świetle siedemnastowiecznych źródeł archidiaconatu gnieźnieńskiego, „Roczniki Humanistyczne. Historia”, 63 (2015) s. 99-117. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKG (A Cons), A, sygn. 121a, 124, 125, 131b, 142; E, sygn. 2b (wizytacja Leśniewskiego); E, sygn. 3 (wizytacja Strzałkowskiego i Dubickiego); E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); APar, Parafia Gniezno Św. Michała Archaniola: AP 47, sygn. 1, 6; Parafia Gniezno Św. Piotra i Pawła: AP 110, sygn. 1, 2; Parafia Gniezno Św. Trójca: AP 59, sygn. 3, 4, 205, 317; Parafia Gołańcz: AP 41, sygn. 6; Parafia Wągrowiec: AP 26, sygn. 2; Listy, sygn. 5360, 5363. Świetną charakterystykę mechanizmu strachu w świecie Zachodu dał J. Delumeau w swojej prekursorskiej „trylogii”: *Strach w kulturze Zachodu: XVI-XVIII w.*, tłum. A. Szymanowski, Warszawa 1986; *Grzech i strach. Poczucie winy w kulturze Zachodu XIII-XVIII*, tłum. A. Szymanowski, Warszawa 1994; *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, tłum. A. Kuryś, Warszawa 1998.

⁴² Bezpośredni przykład takiej tematyki: A. Jabłońska, *Rola Kościoła w społeczeństwie staropolskim na przykładzie XVII-wiecznego archidiaconatu gnieźnieńskiego (wybrane aspekty)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 199-218. Wykorzystano m.in. następujące źródła: AAG, AKM (A Cap), A, sygn. 115, 128, 145; B, sygn. 784; AKG (A Cons), E, sygn. 40 (wizytacja de Seve); E, sygn. 2b (wizytacja Leśniewskiego); E, sygn. 3 (wizytacja Strzałkowskiego i Dubickiego), E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); APar, np. Parafia Gniezno Św. Trójcy: AP 59, sygn. 3, 205, 252, 317, 365, 439, 447; Parafia Trzemeszno: AP 74, sygn. 119, 528; Dokumenty Pergaminowe D, sygn. 145; Dyplomy Gnieźnieńskie: Dypł. Gn., sygn. 1295, 1350.

wynikająca z chrześcijańskiej idei miłości i jej wyrazu, czyli miłosierdzia oraz opieka społeczna⁴³. Drugą zaś była edukacja, wykraczająca daleko poza szkołę, obejmująca różne działania Kościoła, skierowane do wszystkich grup społecznych – w tym oprócz znajomości praktyk religijnych, podstawowych modlitw i katechizmu przekazywanego dorosłym po mszy także charytatywność i bractwa oraz sztuka. Wszystkie te elementy, jak również inne dotyczące życia społecznego, łączyła szeroko pojęta kultura. Ważne były również ośrodki owego życia społecznego i grupy funkcjonujące w ich obrębie.

Dzięki badaniom źródeł z Archiwum Archidiecezjalnego można było także podjąć kolejne szerokie zagadnienie – spróbować zarysować pewne fragmenty składające się na obraz epoki potrydenckiej, wyłaniające się z danych w sposób bezpośredni i pośredni. Prześledzić stosunek do nowych zasad reformy Kościoła w konkretnej rzeczywistości w określonym kręgu ludzi w przedziale czasowym siedemnastego wieku na danym obszarze (instytucje, duchowieństwo, wierni).

Tak więc do poruszanych przez lata zagadnień należały staropolskie instytucje, struktury i ludzie, grupa społeczna, jej mechanizmy i ośrodki oraz mentalność, funkcjonowanie kultury i sztuki, czy wreszcie gospodarka i ekonomia. Możliwa była rekonstrukcja problemów punktowych, lecz także prześledzenie procesów w czasie i przestrzeni. Zasięg badań dotyczył ilości i jakości, ale również znacznie mniej uchwytnych procesów społecznych i mentalności, od konkretnych sum w szpitalu św. Marty wydanych na szkudły po lęki społeczne i klęski elementarne ludzi żyjących w XVII wieku. Danych dostarczały zarówno bezpośrednie zapisy jak i to, co zostało ukryte w tle, jak upadek gospodarczy, śmierć i lęk.

Struktura i charakter wykorzystanych materiałów zależały od rozpatrywanych zagadnień i epoki. Dla średniowiecza najważniejsze okazało się archiwum kapituły gnieźnieńskiej, a także archiwum konsystorza generalnego i dyplomy gnieźnieńskie⁴⁴. W wyniku różnych przemian cywilizacyjnych związanych z upowszechnieniem słowa pisanego w okresie nowożytnym baza danych zdecydowanie się poszerza. Kopalnią różnego typu danych są w dalszym ciągu pozostałości po działalności konsystorza, kapituły oraz dyplomy, ale również nowości, efekt wymagań reformy Kościoła – księgi wizytacyjne i metrykalia (w tym najpopularniejsze księgi chrztów), zawierające wiele informacji, począwszy od struktury administracyjnej po konkretnych ludzi, jak również coraz częściej pisane listy⁴⁵. Pewnego rodzaju

⁴³ Np. *Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A. Karpiński, Warszawa 1999; Z. Góralski, *Działalność charytatywna w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1973.

⁴⁴ AAG, AKM (A Cap), B, sygn. 1-6, 14-16 [dekretalia]; L, sygn. 1, 22, 28, 29, 32, 33 (i inne); P, sygn. 59, 60; AKG (A Cons), B, sygn. 1-3; C, sygn. 1-3 (i inne); Dyplomy gnieźnieńskie: Dypł. Gn., sygn. 475, 682, 705, 706, 1190.

⁴⁵ Np. AAG, AKM (ACap), m.in. B, sygn. 7-8, 22-23, 782; Luzy C, sygn. 10; AKG (ACons), przede wszystkim Acta causarum, m.in. A, sygn. 113-136; E, sygn. 40 (wizytacja de Seve), E, sygn. 2b (wizytacja Leśniewskiego), E, sygn. 3 (wizytacja Strzałkowskiego i Dubickiego), E, sygn. 6 (wizytacja Lipskiego); APar, m.in. Parafia Witkowo: AP 38, sygn. 1-2; Parafia Pobiedziska: AP 43, sygn. 3-3a, 5, 73; Parafia Św. Piotra i Pawła: AP 110, sygn. 1-4; Listy, sygn. 636; <http://www.archiwum.archidiecezja.pl/pl.html> (dostęp: 2.06.2020).

ilustrację tego zagadnienia stanowił referat wygłoszony na jednej z cyklicznych konferencji organizowanych przez Katedrę Biografistyki Pedagogicznej KUL⁴⁶ oraz powstały na tej podstawie artykuł. Zawiera on przykłady wykorzystania różnych typów i rodzajów źródeł z całego okresu przedrozbiorowego przy różnych sposobach rekonstrukcji oraz analizie konkretnej grupy społecznej – duchowieństwa⁴⁷.

Praca z rękopiśmiennymi źródłami epoki staropolskiej posiada swoją specyfikę. Trzeba się zmierzyć z językiem łacińskim i odmianami polszczyzny, z paleografią, neografią, zmieniającymi się charakterami pisma, metrologią i chronologią historyczną⁴⁸. Materiał pisarski obejmuje pergamin i papier. Zdarza się niechlujny sposób prowadzenia zapisów i fatalna jakość atramentu, co jest widoczne zwłaszcza w przypadku źródeł parafialnych. Stan zachowania źródeł często także pozostawia wiele do życzenia – strony mogą być niekompletne, poplamione, zagięte, zniszczone przez gryzonie, wilgoć, itp. Wszystko to razem wzięte wymaga bardzo wiele czasu, pracy i cierpliwości, a zbieranie danych zazwyczaj ma charakter szukania igły w stogu siana pośród setek i tysięcy stron. Praca z tego typu źródłami wymaga oczywiście również odpowiedniej metodologii i krytyki wewnętrznej. Nieodzowna staje się indukcja polegająca na mozolnym wyszukiwaniu pojedynczych danych, tłumaczeniu na język polski, grupowaniu, segregowaniu, tworzeniu ciągów logicznych za pomocą syntezy i analizy oraz na końcu rekonstrukcji obrazu przeszłości i stawianiu ogólniejszych tez.

Wieloletnia kwerenda w Archiwum Archidiecezjalnym określiła w życiu zawodowym główny nurt badań, a także umożliwiła uzyskanie stopnia doktora, doktora habilitowanego oraz profesora uczelni.

Praca ze źródłami przechowywanymi w AAG przyczyniła się również do interdyscyplinarnej współpracy ze specjalistami z innych dziedzin – archeologami, muzykami, kulturoznawcami, czy też zajmującymi się sztukami plastycznymi. Przykład stanowi referat wygłoszony na interdyscyplinarnej konferencji, a następnie artykuł zamieszczony w monografii poświęconej problemom edukacji estetycznej, czy też szerokie opracowanie poświęcone muzyce⁴⁹. Informacje pozyskiwane w wyniku kwerendy od wielu lat służą również współpracy z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, w tym identyfikacji i rekonstrukcji funkcjonowania poszczególnych instytucji gnieźnieńskich w przekroju chronologicznym. Dają również niezwykle ciekawą możliwość badań równoległych prowadzonych przez historyka i archeologa oraz wzajemnej weryfikacji tez.

Badania w Gnieźnie przyczyniły się również do uczestniczenia w cyklicznych konferencjach Biografistyki Pedagogicznej KUL, które zdały już stworzyć pewne środowisko naukowców i profesjonalistów z różnych dziedzin i ośrodków poprzez spotkania i publikacje.

⁴⁶ III Ogólnopolska Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa z serii: Współczesne przestrzenie edukacyjne biografistyki, *Przedmiot, źródła i metody badań w biografii*, 17-18 kwietnia 2015 roku, KUL, Lublin.

⁴⁷ Jabłońska, Kowalska-Pietrzak, *Obraz duchowieństwa w świetle źródeł*.

⁴⁸ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2012.

⁴⁹ Jabłońska, *Człowiek, sztuka i Bóg*; Parkita, Ljyak, Jabłońska, Parkita, *Cyfrowa przestrzeń*.

Dwudziestokilkuletni kontakt z Archiwum Archidiecezjalnym to także spotkania z ludźmi, którzy je tworzyli i tworzą, i bez których zaangażowania oraz pomocy poszukiwania archiwalne byłyby znacznie trudniejsze. Specjalne wspomnienie należy się śp. ks. dr. Marianowi Aleksandrowiczowi, jego wieloletniemu dyrektorowi oraz śp. ks. Jerzemu Witkowskiemu.

Tak wiele lat kwerendy w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie oznacza również przygodę z Gnieznem i Wielkopolską, poznawanie i zwiedzanie wielu miejsc, a nawet powstawanie pewnych stałych punktów programu: nowe wystawy w Muzeum Początków Państwa Polskiego, koncerty w katedrze, ulubione trasy, restauracje, sklepy i regionalne produkty nieznanne w mojej części Polski. Przyjazdy do Gniezna to w tej chwili już powroty, a źródła zawarte w Archiwum Archidiecezjalnym wciąż dostarczają nowych pomysłów.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Akta Kapituły Metropolitalnej (A Cap)

B, sygn. 1-8, 14-16, 22-23, 782, 784; L, sygn. 1, 22, 28, 29, 32, 33; P, sygn. 59, 60; Luzy C, sygn. 10.

Akta Konsystorza Generalnego (A Cons)

A, sygn. 113-136, 141b, 142, 145, 146a, 150; B, sygn. 1-3; C, sygn. 1-3.

E, sygn. 40, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Wincentego de Seve 1608-1609.

E, sygn. 2b, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Adama Leśniewskiego 1632-1633.

E, sygn. 3, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Świętosława Strzałkowskiego i Jakuba Dubickiego 1639-1640.

E, sygn. 6, Wizytacja archidiakonatu gnieźnieńskiego Stanisława Lipskiego 1696-1699.

E, sygn. 15, Wizytacja generalna Franciszka Józefa Kraszkowskiego 1727.

Archiwa Parafialne

Parafia Wągrowiec: AP 26, sygn. 2.

Parafia Witkowo: AP 38, sygn. 1-2.

Parafia Żnin: AP 39, sygn. 206, 207, 209.

Parafia Gołańcz: AP 41, sygn. 6.

Parafia Pobiedziska: AP 43, sygn. 3-3a, 5, 73.

Parafia Gniezno Św. Michała Archanioła: AP 47, sygn. 1, 6.

Parafia Gniezno Św. Trójcy: AP 59, sygn. 3-5, 205, 252, 317, 365, 439, 447.

Parafia Trzemeszno: AP 74, sygn. 119, 528.

Parafia Kcynia: AP 80, sygn. 1.

Parafia Gniezno Św. Piotra i Pawła: AP 110, sygn. 1-4.

Parafia Pawłowo: AP 115, sygn. 104.

Dokumenty Pergaminowe D, sygn. 145.

Dyplomy Gnieźnieńskie

Dypl. Gn., sygn. 475, 682, 705, 706, 1190, 1295, 1350.

Listy, sygn. 636, 5360, 5363.

Źródła drukowane

- Gilly David, *Special Karte von Südpreussen mit Allergrösster Erlaubniss aus der Königlich grossen topographischen Vermessung-Karte, unter Mitwirkung des Directors Langren, 1802-1803* – Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, Sekcja Kartografii, sygn. K 11627.
- Lanhaus Jacobi, *Opis podróży. Itinerarium (1768-1769)*, oprac. B. Rok, M. Chachaj, M. Forycki, Kraków 2014.
- Peregrynacja dziadowska*, w: *Dramaty staropolskie. Antologia*, oprac. J. Lewański, t. 3, Warszawa 1961, s. 141-178.
- Statuta Ecclesiae Gnesnensis*, w: J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 4, Gniezno 1883, s. 579-614.
- Statuty kapituły metropolitalnej w Gnieźnie. Dekrety reformacyjne i ordynacje arcybiskupów z lat 1613-1810*, oprac. S. Librowski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 41 (1980) s. 247-350.

Opracowania

- Aleksandrowicz Marian, *Archidiakonat gnieźnieński w latach 1706-1721*, Lublin 1973 [praca doktorska, maszynopis autora].
- Aleksandrowicz Marian, *Duchowieństwo parafialne archidiakonatu gnieźnieńskiego na początku XVIII wieku*, „Roczniki Humanistyczne”, 22 (1974) z. 2, s. 61-100.
- Aleksandrowicz Marian, *Początkowe dzieje seminarium duchownego w Gnieźnie (1602-1718)*, „Nasza Przeszłość”, 24 (1966) s. 168-184.
- Aleksandrowicz Marian, *Seminarium duchowne w Gnieźnie w latach 1602-1718*, w: *Studia historyczne*, t. 1, red. M. Żywczyński, Z. Zieliński, Lublin 1968, s. 267-315.
- Aleksandrowicz Marian, *Wychowawcy i wychowankowie seminarium gnieźnieńskiego w latach 1602-1718*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 12 (1965) z. 4, s. 111-182.
- Antosiewicz Klara, *Opieka nad chorymi i biednymi w krakowskim szpitalu Świętego Ducha (1220-1718)*, „Roczniki Humanistyczne”, 26 (1978) s. 35-79.
- Charitas. Miłosierdzie i opieka społeczna w ideologii, normach postępowania i praktyce społeczności wyznaniowych w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, red. U. Augustyniak, A. Karpiński, Warszawa 1999.
- Czyżak Marta, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003.
- Delumeau Jean, *Grzech i strach. Poczucie winy w kulturze Zachodu XIII-XVIII*, tłum. A. Szymanowski, Warszawa 1994.
- Delumeau Jean, *Skrzydła anioła. Poczucie bezpieczeństwa w duchowości człowieka Zachodu w dawnych czasach*, tłum. A. Kuryś, Warszawa 1998.
- Delumeau Jean, *Strach w kulturze Zachodu: XVI-XVIII w.*, tłum. A. Szymanowski, Warszawa 1986.
- Flaga Jerzy, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII w.*, Lublin 2004.
- Goglin Jean- Louis, *Nędzarze w średniowiecznej Europie*, tłum. Z. Podgórska-Klawe, Warszawa 1998.
- Góralski Zbigniew, *Działalność charytatywna w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1973.
- Jabłońska Anna, *Człowiek, sztuka, Bóg (wybrane przykłady z XVII-wiecznych źródeł kościelnych archidiakonatu gnieźnieńskiego)*, w: *Współczesna edukacja estetyczna. Teoria i praktyka*, red. K. Zioliwicz, J. Szejbnis-Zdyb, Kielce 2011, s. 91-104.

- Jabłońska Anna, *Devotions from the Model of Clergyman after the Council of Trent. Selected Exemples from the Inspection Books of Gniezno Archdeaconry / Odstępstwa od wzorca duchownego w okresie potrydenckim. Wybrane przykłady z ksiąg wizytacyjnych archidiaconatu gnieźnieńskiego*, „Res Historica”, 49 (2020) s. 207-227.
- Jabłońska Anna, „*Expositus periculo...*” *Kłęski duże i male wschodniej Wielkopolski w świetle siedemnastowiecznych źródeł archidiaconatu gnieźnieńskiego*, „Roczniki Humanistyczne. Historia”, 63 (2015) s. 99-117.
- Jabłońska Anna, *Funkcje społeczne parafii archidiaconatu gnieźnieńskiego w XVII wieku*, Kielce 2013.
- Jabłońska Anna, *Kapituła uniejowska do początku XVI wieku*, Kielce 2005.
- Jabłońska Anna, *Kościół parafialny w Grzegorzewie w świetle siedemnastowiecznych wizytacji kościelnych archidiaconatu gnieźnieńskiego*, „Polonia Maior Orientalis. Studia z Dziejów Wielkopolski Wschodniej”, 4 (2017) s. 41-58.
- Jabłońska Anna, *Księgi XVII-wiecznych bractw z Trzemeszna*, w: *Bractwa religijne w średniowieczu i w okresie nowożytnym (do końca XVIII wieku)*, red. A. Burdzy, B. Wojciechowska, Kielce 2014, s. 207-220.
- Jabłońska Anna, *Nauczyciel szkoły parafialnej w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej na przykładzie archidiaconatu gnieźnieńskiego – założenia a rzeczywistość*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 59 (2016) nr 1-2 (231-232), s. 7-25.
- Jabłońska Anna, *Obraz duchowieństwa parafialnego w świetle wizytacji Wincentego de Seve (1608-1609) – wybrane aspekty*, „Roczniki Humanistyczne. Historia”, 65 (2017) s. 5-22.
- Jabłońska Anna, *Obraz szkolnictwa parafialnego archidiaconatu gnieźnieńskiego z końca XVII wieku w świetle wizytacji Stanisława Lipskiego*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 59 (2016) nr 3-4 (233-234), s. 7-26.
- Jabłońska Anna, „*Od powietrza, ognia, głodu i wojny...*”, czyli o pożarze Gniezna z 1613 roku w kontekście mentalności staropolskiej, „Studia Gnesnensia”, 23 (2009) s. 359-376.
- Jabłońska Anna, *Opis kościoła pod wezwaniem świętego Wojciecha Męczennika w Trzemesznie w świetle wizytacji Wincentego de Seve*, w: *Tractu temporis. Ludzie – regiony – fakty. Księga dedykowana profesorowi Tadeuszowi Nowakowi*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, Wieluń-Łódź 2018, s. 301-313.
- Jabłońska Anna, *Pogardzany i niezbędny – paradoks staropolskiego żebraka*, „Biografistyka Pedagogiczna”, 1 (2016) nr 1, s. 133-150.
- Jabłońska Anna, *Rola Kościoła w społeczeństwie staropolskim na przykładzie XVII-wiecznego archidiaconatu gnieźnieńskiego (wybrane aspekty)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 199-218.
- Jabłońska Anna, *Siedemnastowieczni pauperes w świetle źródeł kościelnych z terenu archidiaconatu gnieźnieńskiego*, w: *Bieda w Polsce*, red. G. Miernik, Kielce 2012, s. 45-56.
- Jabłońska Anna, *Starość w kręgu ludzi Kościoła. Dwa przykłady z epoki przedrozbiorowej*, „Res Historica”, 43 (2017) s. 41-58.
- Jabłońska Anna, *Szkolnictwo archidiaconatu gnieźnieńskiego w XVII wieku w świetle ksiąg wizytacyjnych*, „Nasza Przeszłość”, 17 (2012) s. 159-185.
- Jabłońska Anna, *Szpital Świętego Ducha i Świętego Leonarda w Opocznie na przełomie średniowiecza i nowożytności*, „Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne”, 7 (2006) s. 31-50.
- Jabłońska Anna, *The Presence and Role of Women in Old (Age) Polish Confraternities (the Case Study of the Archdeaconry of Gniezno in the 17 th Century)*, w: *Kobieta*

- niepoznana na przestrzeni dziejów*, red. A. Obara-Pawłowska, A. Miączewska, D. Wróbel, Lublin 2017, s. 161-177.
- Jabłońska Anna, *XVII-wieczny szpital św. Marty w Gnieźnie w świetle księgi rachunkowej*, „Nasza Przeszłość”, 109 (2008) s. 117-166.
- Jabłońska Anna, Kowalska-Pietrzak Anna, *Obraz duchowieństwa w świetle źródeł staropolskich*, w: *Przedmiot, źródła i metody badań w biografii*, red. R. Skrzyniarz, L. Dziaczkowska, D. Opozda, Lublin 2016, s. 199-215.
- Kaczmarek Krzysztof, *Święcenia duchowieństwa w diecezji gnieźnieńskiej w latach 1482-1493*, Poznań 2018.
- Karpiński Andrzej, *Pauperes. O mieszkańcach Warszawy XVI i XVII w.*, Warszawa 1983.
- Korytkowski Jan, *Arcybiskupi gnieźnieńscy: prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821 czyli do połączenia arcybiskupa gnieźnieńskiego z biskupstwem poznańskim*, t. 1-4, Poznań 1888-1892.
- Korytkowski Jan, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*, t. 1-4, Gniezno 1883.
- Kot Stanisław, *Historia wychowania*, t. 1-2, Warszawa 1996.
- Kowalska-Pietrzak Anna, *Duchowieństwo parafialne w późnośredniowiecznej Polsce centralnej. Archidiaconaty łęczycki i uniejowski*, Łódź 2014.
- Kowalska-Pietrzak Anna, *Prałaci i kanonicy kapituły łęczyckiej do schyłku XV wieku*, Łódź 2004.
- Kowalska-Pietrzak Anna, *W kręgu średniowiecznego duchowieństwa łęczyckiego*, Łęczyca-Łódź 2012.
- Litak Stanisław, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII w.*, Lublin 2006.
- Litak Stanisław, *Historia wychowania*, t. 1, *Do Wielkiej Rewolucji Francuskiej*, Kraków 2004.
- Litak Stanisław, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004.
- Muraszko Michał, *Biblioteka kanonika gnieźnieńskiego Tomasza Josickiego*, 2022 [praca doktorska, UAM].
- Parkita Ewa, Łyjak Wiktor Zygmunt, Jabłońska Anna, Parkita Anna, *Cyfrowa przestrzeń kultury i edukacji muzycznej*, Kielce 2018.
- Pawlak Ireneusz, *Gnieźnieńska szkoła katedralna w I połowie XVI wieku*, „Studia Gneznensia”, 5 (1979-1980) s. 312-321.
- Piwowarski Władysław, *Socjologia religii*, Lublin 2000.
- Poniewozik Leszek, *Prałaci i kanonicy sandomierscy okresie średniowiecza*, Toruń 2004.
- Poniewozik Leszek, *Prałaci i kanonicy wiślicy okresie średniowiecza*, Lublin 2004.
- Przybyłowicz Olga Miriam, *Dokumenty i dyplomy klasztoru klarysek w Gnieźnie. Sposoby uwierzytelniania dokumentów w praktyce kancelaryjnej konwentu św. Klary. Inwentarz*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 115 (2021) s. 359-418.
- Przybyłowicz Olga Miriam, *„Pamięć oblóczyn kożdy probantki”. Ceremonia oblóczyn w świetle rękopisu Modus suscipiendi novitias ad habitum S. Clarae z 1600 r. z klasztoru klarysek gnieźnieńskich*, „Hereditas Monasteriorum”, 3 (2013) s. 179-194.
- Przybyłowicz Olga Miriam, *Reguła zakonna jest wozem do nieba. Realia życia w klasztorach klarysek od XIII do końca XVI wieku w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku*, Warszawa 2016.
- Przybyłowicz Olga Miriam, *Rękopis Księgi wszystkich spraw Konwentu Gnieźnieńskiego zakonu S. Klary [...] pilnie pisane w roku pańskim 1609 i jego zawartość*, „Hereditas Monasteriorum”, 7 (2016) s. 247-263;

- Przybyłowicz Olga Miriam, *Źródła do poznania gospodarki w dobrach wiejskich klarysek gnieźnieńskich od końca XVI do schyłku XVII stulecia*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 65 (2017) nr 4, s. 447-460.
- Przybyłowicz Olga Miriam, *Źródła rękopiśmienne z klasztoru klarysek gnieźnieńskich w Archiwum Archidiecezjalnym Gnieźnie. Stan wiedzy, prezentacja spuścizny i możliwości badawcze*, „Archiwa, Biblioteki, Muzea Kościelne”, 112 (2019) s. 317-336.
- Riché Pierre, *Edukacja i kultura w Europie Zachodniej (VI-VIII)*, tłum. M. Radożycka-Paletti, Warszawa 1995.
- Różański Mieczysław, *Duchowieństwo parafialne archidiaconatu uniejowskiego w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Łódź 2010.
- Słoń Marek, *Szpitalne średniowiecznego Wrocławia*, Warszawa 2000.
- Socjologia religii. Wprowadzenie*, oprac. F. Houtart, Kraków 1962.
- Stopka Krzysztof, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994.
- Surdacki Marian, *Opieka społeczna w Polsce do końca XVIII wieku*, Lublin 2015.
- Szpitalnictwo w dawnej Polsce*, red. M. Dąbrowska, J. Kruppé, Warszawa 1998.
- Sztompka Piotr, *Socjologia. Wykłady o społeczeństwie*, Kraków 2021.
- Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2012.
- Śmigiel Kazimierz, *Z dziejów parafii archidiecezji gnieźnieńskiej*, „Studia Gnesnensia”, 10 (1995) s. 172-222.
- Urbaniak Elżbieta, *Szkolnictwo parafialne w dekanacie gnieźnieńskim Świątej Trójcy w drugiej połowie XVIII i pierwszej połowie XIX w.*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 2 (1987) s. 195-202.
- Wilk-Woś Zofia, *Późnośredniowieczna kancelaria arcybiskupów gnieźnieńskich*, Łódź 2013.
- Wilk-Woś Zofia, *Władysław z Oporowa (ok. 1395-1453) podkanclerzy królewski, biskup wrocławski i arcybiskup gnieźnieński*, „Studia Claromontana”, 21 (2003) s. 174-449.
- Wiśniowski Eugeniusz, *Parafie w średniowiecznej. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin 2004.
- Zaremska Hanna, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie. Studium form społecznych życia religijnego*, Wrocław 1977.
- Zientarski Władysław, *Muzycy gnieźnieńscy XVIII wieku*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 2 (1987) s. 111-130.
- Zientarski Władysław, *Muzycy gnieźnieńscy XV-XVIII wieku*, „Gniezno. Studia i materiały historyczne”, 1 (1984) s. 73-88.
- Zientarski Władysław, *O instrumentach muzycznych kapeli gnieźnieńskiej na przestrzeni XVIII wieku*, „Z Dziejów Muzyki Polskiej”, 13 (1964) s. 5-21.
- Zientarski Władysław, *Życie muzyczne Gniezna w XVIII w.*, w: *Dzieje Gniezna*, red. W. Topolski, Warszawa 1965, s. 383-388.

Netografia

<http://www.archiwum.archidiecezja.pl/pl.html> (dostęp: 2.06.2020).

ZASOBY ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W GNIEŹNIE W PRACY NAUKOWEJ HISTORYKA OKRESU STAROPOLSKIEGO

Streszczenie

Artykuł ma na celu ukazanie znaczenia Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie w pracy naukowej i życiu zawodowym historyka zajmującego się okresem staropolskim (średniowieczem i okresem nowożytnym). Na przestrzeni ponad 20 lat zasoby Archiwum Archidiecezjalnego stały się podstawą pracy doktorskiej i publikacji powstałej na jej kanwie, książki habilitacyjnej, a także zostały wykorzystane w ponad 20 artykułach naukowych oraz licznych referatach konferencyjnych, seminarijnych, wykładach naukowych i popularnonaukowych.

W niniejszej pracy podjęto zagadnienia należące do dziejów Kościoła, historii społecznej, historii kultury, historii gospodarki i ekonomii, biografistyki pedagogicznej. Zwrócono uwagę na instytucje, ale również na ludzi. Poruszono m.in. problematykę duchowieństwa świeckiego, kapituły, parafii, szpitalnictwa, szkolnictwa i bractw. Obejmowały one historię lokalną i regionalną Gniezna oraz jego okolic określonych granicami staropolskiego archidiaconatu gnieźnieńskiego / wschodniej Wielkopolski, a także Uniejowa (archidiaconat uniejowski).

Kwerenda dotyczyła różnych zespołów archiwalnych: pozostałości po działalności konsystorza, kapituły metropolitalnej, arcybiskupów, akt parafialnych, listów i dyplomów. Praca z nimi wymagała znajomości różnych nauk pomocniczych historii oraz wiele czasu i cierpliwości.

Wieloletnie badania naukowe w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie w ostatecznym rozrachunku pozwoliły lepiej poznać staropolskie społeczeństwo, mechanizmy jego funkcjonowania, struktury formalne i nieformalne, mentalność i horyzonty epoki potrydenckiej oraz zmiany zachodzące w czasie.

Praca w Archiwum Archidiecezjalnym przyczyniła się również do interdyscyplinarnej współpracy ze specjalistami różnych dziedzin, a przede wszystkim z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Dwudziestokilkuletni kontakt z Archiwum to także spotkania z ludźmi, którzy je tworzyli i tworzą oraz przygoda z Gnieznem i Wielkopolską.

Słowa kluczowe: Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie; historia Kościoła; średniowiecze; nowożytność; kapituła; parafia; funkcje społeczne; duchowieństwo; epoka potrydencka; archidiaconat gnieźnieński; Uniejów